Department of Musical Art and Teaching Methods, Grigoriy Skovoroda University in Pereyaslav.

Circle of scientific interests: problems of history, methodology and practice of art education, art history, choral studies, choral science.

MARTYNYUK Tetyana Volodymyrivn – Doctor of Art History, Professor, Head of the Department-Professor of Musical Art and Teaching Methods, Grigoriy Skovoroda University in Pereyaslav.

Circle of scientific interests: problems of theory, methodology and practice of art education, art history, musical regional studies, musical science.

BOCHARINA Natalia Oleksiivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology, Grigoriy Skovoroda University in Pereyaslav.

Circle of scientific interests: problems of history, methodology and practice of art education, art history, choral studies, choral science.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2025 р.

УДК 37:364.65
DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.13.035

ОРОС Ільдіко Імріївна –
доктор філософії, доцент, президент
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-7300-9362
e-mail: ildiko@kmf.uz.ua

ЧЕРНИЧКО Степан Степанович –
доктор з гуманітарних наук, професор, ректор
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-4512-988X
e-mail: csernicsko.istvan@kmf.org.ua

РОЗВИТОК У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

ОРОС Ільдіко Імріївна, ЧЕРНИЧКО Степан Степанович. РОЗВИТОК У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Значну роль у становленні й розвитку освіти дорослих у Європі і взагалі у світі відіграють наукові конференції та інші міжнародні зв'язки. У статті показано роль міжнародних зв'язків у розвитку системи освіти дорослого населення. Визначено перешкоди на цьому шляху. Проблемі освіти дорослих приділяється суттєва увага в освітній політиці розвинутих країн ЄС. Вона розглядається як механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантування громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя; як вияв відповідальності суспільства за формування людського та соціального капіталу, який є ключовим елементом сучасного суспільства знань.

Ключові слова*: країни світу, система безперервної освіти, освіта дорослих, формування особистості, професійна культура майбутніх фахівців.*

OROS Ildiko Imriyevna, CHERNYCHKO Stepan Stepanovych. DEVELOPMENT OF CONTINUOUS EDUCATION SYSTEMS IN DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD

A significant role in the formation and development of adult education in Europe and in the world in general is played by scientific conferences and other international relations. The article shows the role of international relations in the development of the adult education system. Obstacles on this path are identified.

The problem of adult education is given significant attention in the educational policy of developed EU countries. It is considered as a mechanism for achieving sustainable economic development, guaranteeing civic progress and a democratic structure of public life; as an expression of society's responsibility for the formation of human and social capital, which is a key element of

© Орос І. І., Черничко С. С., 2025

the modern knowledge society. The experience of the formation and development of the system of continuing adult education in different countries of the world is briefly described

In recent years, in the context of modern tasks for the development of continuing education in advanced countries of the world, a positive trend has been observed: the professional culture of specialists is analyzed at an interdisciplinary level, in the context of the categories of philosophy, history of continuing vocational education, culturology, andragogy, didactics of vocational schools, methods of teaching vocational disciplines and industrial training, and vocational training of the unemployed.

As can be seen from the study, in countries with a more educated population, social inequality in formal adult education is lower, which may be because in countries with a more educated population, less educated workers have a higher motivation to increase their level of education.

***Keywords**: countries of the world, continuing education system, adult education, personality formation, professional culture of future specialists.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Освіта дорослих сьогодні один з найбільш інтенсивно розвиваючих напрямів неперервної освіти. постійна освіта для працівників наукоємних професій являє собою імператив, спонукання, бо людина вимушена постійно адаптуватися до умов і потреб, що швидко змінюються, якщо робітники з більш високою вихідною освітою частіше беруть участь у неформальній освіті за рахунок роботодавця. На початку XXI століття у світі спостерігається кількісне зростання дорослих, котрі потребують отримання освіти для покращення свого соціального статусу. Саме тому виникає необхідність дослідження проблематики освіти дорослих у зарубіжних країнах та аналізу пріоритетних тенденцій її розвитку [3, с. 179].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даним питанням займалися вчені Н. Авшенюк, С. Змеєв, Л. Сігаєва A. Hargreaves, M. Fullan, R. Pochociński та ін.

Мета статті – схарактеризувати досвід розвитку системи безперервної освіти дорослих різних країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значну роль у становленні й розвитку освіти дорослих у Європі і взагалі у світі відіграють наукові конференції та інші міжнародні зв'язки.

Досвід роботи Міжнародного товариства у сфері порівняльних досліджень у галузі освіти дорослих (ISCAE) [6, с. 236] засвідчує діяльність освіти дорослих різних країн світу.

Роль міжнародних зв'язків у розвитку системи освіти дорослого населення стосовно міжнародного товариства порівняльної освіти дорослих полягає в тому, що за час свого існування ISCAE намагається розвивати і підтримувати міжнародні стандарти у сфері методології міжнародного порівняння освіти дорослих, що може допомогти дослідникам цього напряму. Визначено й перешкоди на цьому шляху, серед яких можна визначити міжнародну комунікацію (англійську мову), якою не володіють усі європейські науковці, хоча вона вже давно є мовою міжнародного наукового спілкування.

Інша проблема полягає в тому, що установи у сфері освіти дорослих, закони, політичний і культурний розвиток різних європейських країн суттєво різняться між собою. Ще однією перешкодою є нерегулярна присутність представників національних товариств у сфері освіти дорослих на центральних міжнародних зустрічах через недостатність інвестицій, що обмежує обмін позитивним педагогічним досвідом у сфері освіти дорослих між країнами [5, с. 3].

За даними Євростату, значна частина населення Євросоюзу віком 25-64 роки бере активну участь у неформальному навчанні, 80 % їх неформальної освіти стосується безпосередньо професійної реалізації. Найбільш популярними цілями людей є бажання мати кращу роботу та покращення кар'єри (45%), удосконалити рівень знань і вмінь із певного напряму (33%), отримати знання та вміння, необхідні в повсякденному житті (26%). Найактивніше бере участь у неформальній освіті населення Швеції (70%), Норвегії та Фінляндії (50%), Німеччини (45%), Великої Британії (40%). Найбільше провайдерів неформальної освіти в Європі спостерігаємо серед підприємств (38%), неформальних освітніх і просвітницьких організацій (18%), комерційних установ (10%) та ін. [8, с. 3].

Проблемі освіти дорослих приділяється суттєва увага в освітній політиці розвинутих країн ЄС.

Коротко схарактеризуємо досвід становлення і розвитку системи безперервної освіти дорослих різних країн Європи.

Зокрема, у Швеції важливим положенням реформи безперервної освіти стає нівелювання (усунення відмінностей) щодо розподілу студентів на групи – традиційну, до складу якої входять молоді люди, що поступають у заклади вищої освіти одразу

після завершення середньої освіти, і нетрадиційну, що включає осіб старшого віку. Як доповнення до цього, затверджені квоти для вступу в університети громадян у віці більше 25 років і таких, що мають досвід практичної роботи від 4 років. Особлива увага приділяється дистанційному навчанню, зокрема створено Комітет з дистанційної освіти Швеції. Освіта для дорослих представлена муніципальними структурами та ініціативами – The adult education initiative, AEI, які підтримуються урядом як комерційні тренінги компаній, що проводяться на їхній базі за їхній рахунок, як народні вищі школи, що організовують навчання під егідою приватних структур [2, с. 43–48].

Водночас вища освіта Швеції, Данії, Норвегії як країн Європи не ізольована від тих процесів, які характеризують сучасний європейський освітній простір: глобалізації, інтернаціоналізації, гуманітаризації, гуманізації, демократизації, безперервності, масовості, технологізації та інших ознак, що стали провідними тенденціями у сучасному розвитку європейської освіти.

Як свідчать результати проведених реформ у Греції, за інститутами вищої освіти та технологічними інститутами закріплено право реалізації програм професійного навчання в рамках створення центрів професійної освіти.

Впровадження принципів безперервної освіти в Греції здійснює також Грецький відкритий університет (Hellenic Open University, HOU) [9].

Швейцарія пропонує велику низку послуг з освіти дорослих, яка реалізується як в інституційних закладах, гарантуючи дипломи що відповідають кількості зарахованих кредитів так і неформальних – різного роду курси підвищення кваліфікації, перепідготовка тощо. Оскільки Швейцарія надає перевагу у сфері безперервної освіти принципу вільного ринку, надання освітніх послуг для дорослих знаходиться під впливом приватного сектора, хоча Федерація й забезпечує університетам фінансову підтримку у діяльності служб освіти для дорослих.

У Словенії в системі неперервної освіти створено дуальну систему, для якої характерне чергування навчання в школі і та практичного навчання на виробництві; запроваджено опції для отримання рівня майстра та необхідного професійного просування після закінчення професійної школи, середньої технічної, та професійної школи або середньої загальної школи; створено коледжі, в яких після закінчення середньої школи учні можуть два роки продовжувати професійно орієнтоване навчання. Законодавчо уряд Словенії надав податкові пільги на інвестиції в освіту, запроваджувалися індивідуальні субсидії для стимулювання приватних інвестицій в освіту («система ваучерів») [2, с. 46].

Отже, в Європі напрацьовано значний досвід організації освіти дорослих: створено міжнародні організації, розробляються проекти, проводяться конференції. Інтерес до освіти дорослих зростає у всьому світі.

В Японії освіті дорослих приділяється значна увага, адже в країні розуміють навчання як постійний життєвий процес. В Японії розвиток системи освіти тісно пов'язаний з промисловістю, а різні форми навчання персоналу на підприємствах, фірмах й установах є частиною промислової політики корпорацій. Найбільші з них мають власні центри навчання, де функціонують школи для всіх рівнів. Національна Рада з реформи освіти в Японії видала кілька звітів, згідно з якими кожній людині в будь-який момент життя надається можливість одержати освіту. Ще у липні 1988 р. у Токіо був створений департамент з питань неперервної освіти при Міністерстві освіти, науки і культури. 1990 р. парламент Японії узаконив подальший розвиток освіти. Було створено Національну раду з питань неперервної освіти та її представництва в декількох префектурах; відкрилися численні центри неперервного навчання. Рух щодо поширення освіти дорослих здійснюється і на суспільному рівні.

До освітніх ініціатив починають долучатися організації громадської опіки, організації та заклади праці, що підлягають Міністерству праці. Перманентну освіту здобувають у бібліотеках, музеях, клубах, осередках донавчання та вдосконалення, через участь у різних семінарах, тренінгах, у публічних викладах коресподдентських курсах або дискусійних групах в Інтернеті. Певна увага в Японії приділяється навчанню літніх людей [1, с. 121–129].

В Ізраїлі створено два типи освіти дорослих: освіта дорослих і позашкільна освіта дорослих. Перший тип охоплює навчання для отримання свідоцтва або диплома про закінчення школи певного рівня, в т.ч. навчання іммігрантів івриту, а також для боротьби з неписемністю. Другий – охоплює тих, хто має бажання підвищити культурно-освітній рівень шляхом країнознавчих екскурсій, участі у спортивних іграх, дискусійних клубах. Витрати на освіту дорослих становлять 21 млн. дол. США щорічно (приблизно 1,5 % бюджету Міністерства освіти).

У Китаї освіта дорослих виконує кілька функцій: дає «другий освітній шанс» тим, хто бажає доповнити освіту в початковій, середній школі та ЗВО; організовує додаткове навчання та професійне вдосконалення дорослих, які працюють; реалізує освітньо-культурні програми для дорослих. Навчання у школах для дорослих відбувається у різному режимі навчання: денному, вечірньому, заочному, екстерном або змінному. Незважаючи на те, що більшість навчальних витрат бере на себе держава дорослі учні бувають змушені вносити невеликі суми оплати за навчання. Програма боротьби з безграмотністю в країні закінчилася, але потреби існують на рівні початкової та середньої школи.

Освіта дорослих в Єгипті пов'язана передусім із боротьбою з неписьменністю. Практичне навчання відбувається як у державних, так і в приватних фірмах. Міністерство промисловості організовує центри професійного навчання для напівкваліфікованих робітників: навчання зводиться до підготовки підмайстрів, а метою навчання є формування та розвиток професійних і загальних умінь для того, щоб одержати шанс на роботу в державних або приватних закладах праці [4, с. 14–23].

Протягом останніх років у контексті сучасних завдань розвитку неперервної освіти в передових країнах світу простежується позитивна тенденція: професійна культура фахівців аналізується на міждисциплінарному рівні, в контексті категорій філософії, історії неперервної професійної освіти, культорології, андрагогіки, дидактики професійної школи, методик викладання професійних дисциплін та виробничого навчання, професійного навчання безробітних. Проблема формування особистості та професійної культури майбутніх фахівців, їх конкурентоспроможності, адаптації випускників в умовах ринку праці – це проблематика освіти дорослих [5].

У зв'язку з тим, що з глобалізацією і демографічними змінами освіта дорослих стає все більш важливою в сучасному суспільстві, вчені вивчають роль освіти дорослих в контексті життєвого шляху і міжнародного порівняння країн, які ґрунтуються на лонгітюдних даних із урахуванням відмін в організації ОД в різних країнах та їх особливостей [2, с. 43–48].

Коротко проаналізуємо їх доробок. Спостерігається значна різноманітність у рівні участі людей в освіті дорослих у різних європейських країнах. Згідно їх даних:

- Країни із найвищим рівнем участі населення в усіх формах освіти дорослих – це країни північної Європи (Данія, Фінляндія, Норвегія та Швеція) та Словенія. Це країни з гнучкою і високо мобільною системою освіти, а також відносно низькою вартістю освіти у зв'язку із значною державною підтримкою.
- Помірний рівень участі спостерігається в країнах з більш жорсткою, але також із освітньою системою, що щиро фінансується державою: у Австрії, Німеччині, Естонії, Литві й Нідерландах.
- Низький рівень участі – в країнах південної Європи (Кіпр, Іспанія, Франція, Греція, Італія, Португалія) і більшої частини східноєвропейських країн (Болгарія, Чехія, Хорватія, Латвія, Польща, Румунія, Словаччина).

Вчені зазначають, що в Бельгії і Великій Британії спостерігається високий рівень участі у формальній освіті дорослих, однак відносно невеликий рівень участі у неформальній освіті; країни Австралія і США належать до групи країн із помірною участю у освіті дорослих.

Вченими також виявлено, що участь в усіх формах освіти дорослих (крім формальної освіти за рахунок роботодавця) по країнах тим вищий, чим вищі в цих країнах державні витрати на освіту, витрати на наукові дослідження і розробки та на соціальний захист населення [7].

Стосовно участі у формальній освіті дорослих вченими виявлено три основні закономірності:

- у деяких країнах у формальній освіті дорослих переважно беруть участь працівники з вихідним більш низьким рівнем освіти і не самою впевненою позицією на ринку праці, що свідчить про те, що формальна освіта в цих країнах дозволяє частково компенсувати соціальну нерівність, що виникла на ранніх етапах життєвого шляху. Це особливо помітно в таких країнах як Фінляндія, Росія і частково – в Данії, Німеччині, США.
- у деяких випадках участь у формальній освіті викликана переважно незадовільним положенням на ринку праці. Це відбувається в Австралії, Іспанії, Швеції, Великій Британії.
- у деяких країнах вихідна соціальна нерівність не компенсується через формальну освіту дорослих. Це характерно для Угорщини і, в певній мірі, для Естонії.

Як видно із дослідження, в країнах з більш освіченим населенням соціальна нерівність у формальній освіті дорослих нижча, причиною чого може бути те, що в країнах з більш освіченим населенням у менш

освічених працівників вища мотивація підвищувати свій рівень освіти [10].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Значну роль у становленні й розвитку освіти дорослих у Європі і взагалі у світі відіграють наукові конференції та інші міжнародні зв'язки.

Роль міжнародних зв'язків у розвитку системи освіти дорослого населення стосовно міжнародного товариства порівняльної освіти дорослих полягає в тому, що за час свого існування ISCAE намагається розвивати і підтримувати міжнародні стандарти у сфері методології міжнародного порівняння освіти дорослих, що може допомогти дослідникам цього напряму. Визначено й перешкоди на цьому шляху.

З'ясовано, що проблемі освіти дорослих приділяється суттєва увага в освітній політиці розвинутих країн ЄС.

Коротко схарактеризовано досвід становлення і розвитку системи безперервної освіти дорослих різних країн Європи.

Протягом останніх років у контексті сучасних завдань розвитку неперервної освіти в передових країнах світу простежується позитивна тенденція: професійна культура фахівців аналізується на міждисциплінарнрму рівні, в контексті категорій філософії, історії неперервної професійної освіти, культорології, андрагогіки, дидактики професійної школи, методик викладання професійних дисциплін та виробничого навчання, професійного навчання безробітних. Проблема формування особистості та професійної культури майбутніх фахівців, їх конкурентоспроможності, адаптації випускників в умовах ринку праці – це проблематика освіти дорослих.

Як видно із дослідження, в країнах з більш освіченим населенням соціальна нерівність у формальній освіті дорослих нижча, причиною чого може бути те, що в країнах з більш освіченим населенням у менш освічених працівників вища мотивація підвищувати свій рівень освіти.

Подальшого вивчення потребують питання порівняння дидактичних систем освіти дорослого населення різних країн світу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авшенюк Н. М. Велика Британія. Енциклопедія освіти. К. : Юрінком Інтер. 2008. С. 121–129.
2. Кашуба О. М. Зарубіжний досвід реалізації системи безперервної освіти та перспективи його впровадження в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2011. (10). С. 43–48.
3. Сергеєва О. С. Аналіз пріоритетних тенденцій розвитку освіти дорослих в освітній політиці Європейського Союзу. Педагогічний процес: теорія і практика. 2013. (4). С. 179–185.
4. Сігаєва Л. Міжнародне співробітництво у сфері освіти дорослих. Порівняльна професійна педагогіка. 2012. 1. С. 14–23.
5. Фольварочний І. В. Європейські тенденції в розвитку освіти дорослих. 2009. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/folvarochniy.htm
6. Hargreaves, A., & Fullan, M. Professional capital: Transforming teaching in every school. New York: Teachers College Press. 2012. 236 p.
7. International Labour Organization. britannica.com. Retrieved 24 May. 2012.
8. Participation in adult education: a bounded agency approach. Available from. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/305115262_Participation_in_adult_education_a_bounded_agency_approach
9. Vocational education and training in Greece. URL: http://www.cedefop.europa.eu/el/publications-and-resources/publications/5135
10. Cumulative Inequality Effects of Adult Learning in Estonia. URL: https://www.researchgate.net/publication/263187635_Cumulative_Inequality_Effects_of_Adult_Learning_in_Estonia

REFERENCES

1. Avshenyuk, N. M. (2008). *Velyka Brytaniya. Entsyklopediya osvity.* [Great Britain]. Kyiv.
2. Kashuba, O. M. (2011). *Zarubizhnyy dosvid realizatsiyi systemy bezpererv nnoyi osvity ta perspektyvy yoho vprovadzhennya v Ukrayini.* [Foreign experience in implementing the system of continuing education and prospects for its implementation in Ukraine]. Kyiv.
3. Serheyeva, O. S. (2013). *Analiz priorytetnykh tendentsiy rozvytku osvity doroslykh v osvitniy politytsi Yevropeys'koho Soyuzu.* [Analysis of priority trends in the development of adult education in the educational policy of the European Union].
4. Sihayeva, L. (2012). *Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi osvity doroslykh.* [International cooperation in the field of adult education].
5. Fol'varochnyy, I. V. (2009). *Yevropeys'ki tendentsiyi v rozvytku osvity doroslykh.* [European trends in the development of adult education].
6. Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). *Profesiynyy kapital: Transformatsiya vykladannya v kozhniy shkoli.* [Professional capital: Transforming teaching in every school]. New York.
7. *Mizhnarodna orhanizatsiya pratsi. britannica.com.* (2012). [International Labour Organization].
8. *Uchast' v osviti doroslykh: pidkhid obmezhenoyi ahentsiyi.* (2018). [Participation in adult education: a bounded agency approach].
9. *Profesiyna osvita ta navchannya v Hretsiyi.* [Vocational education and training in Greece].
10. *Sukupnyy vplyv nerivnosti na navchannya doroslykh v Estoniyi.* [Cumulative Inequality Effects of Adult Learning in Estonia].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОРОС Ільдіко Імріївна – доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток системи безперервної освіти дорослих різних країн світу.

ЧЕРНИЧКО Степан Степанович – доктор з гуманітарних наук, професор, ректор Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток системи безперервної освіти дорослих різних країн світу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OROS Ildiko Imrievna – Doctor of Philosophy, Associate Professor, President of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: development of the system of continuing education of adults in different countries of the world.

CHERNYCHKO Stepan Stepanovych – Doctor of Humanities, Professor, Rector of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: development of the system of continuing education of adults in different countries of the world.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2025 р.

УДК 371.124
DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.13.040

РАДУЛ Валерій Вікторович –
доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри педагогіки вищої школи
та соціально-гуманітарних дисциплін
Української державної льотної академії
ORCID iD: https//orcid.org/0000-0001-5354-9142
e-mail:valerijradul@gmail.com

РАДУЛ Ольга Сергіївна –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID iD: http: // orcid: 0000-0003-0627-1541
e-mail: olga.s.radul@gmail.com

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович –
доктор педагогічних наук,
Надзвичайний і Повноважний посол України
ORCID iD: https//orcid.org/0000-0002-3470-9486
e-mail:valerijradul@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ТА СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

РАДУЛ Валерій Вікторович, РАДУЛ Ольга Сергіївна, БАЛАНУЦА Олександр Олександрович. ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ТА СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Сукупність зовнішніх та внутрішніх якостей людини, формується протягом усього її життя на основі моральних задатків природи; головною ж соціально-психологічною рисою людини є активний процес, тобто людська самоорганізація (самоорганізація). Самоорганізація особистості виявляється у двох фундаментальних системотвірних процесах соціалізації: а) цілеспрямованого, соціалізувального впливу (виховання, навчання, соціальні, емоційні та моральні взаємини (спільна діяльність, комунікація, громадська думка тощо)), та б) стихійного соціалізувального впливу (засоби масової інформації, культура, випадкове спілкування тощо); особистісного самотворення, тобто власного внеску у формування, розвиток та становлення особливих людських якостей (особистість, суб'єкт діяльності, індивідуальність особистості), що вноситься соціотвірними діями людини.

Ключові слова: *Особистість, самоорганізація, культура, соціальна зрілість, соціальна ситуація, професійна діяльність, професійна культура, самореалізація, відповідальність, культура взаємодії особистості.*

© Радул В. В., Радул О. С., Балануца О. О., 2025